

AVÂMİL-İ BİRGİVÎ'DE ÎRÂB ÎRÂB IN AVÂMİL-İ BİRGİVÎ

Ömer NECÂTÎ

Tasavvuf Tarihi Araştırmacısı

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1182-2301>

Öz

Arapça cümleleri oluşturan kelimelere, cümle içerisinde âmil ve mâmul oluşlarına göre anlam verilir. Cümle içerisinde yer alan bu kelimelerin sonlarındaki harf ve harekelerin farklı şekillerde olması da onların îrâbını teşkil eder. Cümleye anlam vermek ancak ve ancak kelimelerin îrâbı sâyesinde mümkündür. Bu sebepten îrâb bahsi, Arapça dilbilgisinin en önemli konusudur. Îrâb bahsi, dilbilgisi kitaplarında bir bölüm halinde işlendiği gibi, sâdece îrâbı konu edinen müstakil pek çok eser de kaleme alınmıştır. Îrâb bahsinin temellerini, herkesin anlayabileceği seviyede örnekler vererek en yalın ve anlaşılır bir üslûb ile izah eden eserlerden birisi de İmam Birgivî'nin *Avâmil* adlı eseridir. *Avâmil-i Cedîd* diye de adlandırılan bu eser, asırlar boyu medreselerde nahiv ilmine başlangıç eseri olarak okutulmuştur. Nahiv ilminin temel konuları, *Avâmil*de gayet mükemmel bir düzenleme ile ele alınmış, eser, âmil, mâmûl, îrâb olarak üç bölümden oluşturulmuştur. Birgivî, bu hacmi küçük ancak içinde çok geniş mânâların gizlendiği eserini, *İzhâru'l-Esrâr* adlı eseri ile şerh etmiştir. *İzhâru'l-Esrâr* îrâb bahsini detaylı bir şekilde işlemiştir. Ancak *Nahiv* ilmine yeni başlayanlar için anlaşılması zor inceliklerle dolu olan bu eser bir açıdan ihtisâs kitabı olarak değerlendirilebilir. Bu anlamda, *Avâmil*'in detaylara girmeden, öz bir şekilde îrâb bahsini ele alması, mübtedîler için gayet faydalı olmuştur. Bu çalışmamızda avâmil kitabında işlenen îrâb konusu ele alınmış, detaylı izahların gerektiği bölümlerde, Birgivî'nin *İzhâru'l-Esrâr* ve İbn-i Hâcib'in *Kâfiye* adlı eserlerinden faydalanılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Birgivî, Avâmil, Îrâb, Nahiv.

Abstract

The words that make up the Arabic sentences are given meaning according to their being *âmil* or *mâmûl* in the sentences. The fact that the letters and vowels at the end of these words in the sentence have different shapes, constitutes their *îrâb*. It is possible to give meaning to a sentence only by their *îrâbs*. For this reason, the mention of *îrâb* is the most important issue of Arabic grammar. Just as the mention of *Îrâb* is covered in a separate chapter in Arabic grammar books, many independent works have also been written about *îrâb*. One of the works that explain the foundations of the mention of *îrâb* in a plain and understandable style by giving examples at a level that everyone can understand is the work of *Imam Birgivî*, called *Avâmil*. This work, also called *Avâmil-i Cedîd*, has been taught in *madrâsas* for centuries as a starting work for the science of *nahiv*. The basic subjects of the science of *nahiv* were handled with a very perfect arrangement in *Avâmil*, and the work was composed of three parts as *âmil*, *mâmûl*, and *îrâb*. Birgivî explained the work of *Avâmil* which is small in volume but has very broad meanings, with his work called *Îzhâru'l-Esrâr*. *Îzhâru'l-Esrâr* dealt with *îrâb* in detail. However, this work, which is full of subtleties that are difficult to understand for those who are new to the science of *Nahiv*, can be considered as a book of expertise in a way. In this sense, to deal with the mention of *îrâb* without going into details, *Avâmil* was very beneficial for those who are new to the science of *Nahiv*. In this study, the subject of *îrâb* in the book of *Avâmil* was handled, and in the sections where detailed explanations were required, Birgivî's works named *Îzhâru'l-Esrâr* and İbn-i Hâcib's *Kâfiye* were used.

Keywords: Birgivî, Avâmil, Îrâb, Nahiv.

1. GİRİŞ

Avâmil, *âmil* kelimesinin çoğulu olup, sözlükte iş yapanlar, etki edenler anlamındadır. *Nahiv* istilâhında ise Arapça cümlelerde bulunan kelimelere etki edip sonlarını şekillendiren ve onlara değişik mânâlar veren, *isim*, *fîil* ve *harfler* için kullanılır. Arapça cümlelere anlam verebilmek için cümlede bulunan kelimelerin, *âmil*, *mâmul* ve *irab* yönünden tahlillerinin yapılması gerekir. *Âmil*, *mâmul* ve *îrâb* Arapça cümle yapısını inceleyen *Nahiv* ilminin konusunu teşkil eder. Bu sahada, *Avâmil-i Atik* adlı eseri *Seyyid Şerîf el-Cürçânî* Arapça olarak yazmıştır. *Cürçânî*'den sonra, *İmam Birgîvî* de aynı konuda yeni bir düzenleme ile yine Arapça olarak, medreselerde *Nahiv* ilminin başlangıcı için okutulan *Avâmil-i Cedîd* adlı eseri kaleme almıştır. Bu eserin üçüncü bölümü, *irab* konusunu içine alır. Çalışmamızda, *irab* konusunu sistematik olarak işleyen bu bölümün tercümesini vermeden önce, isim ve muzari fiillerin irablanmasında çok önem arzeden temel bilgiler verilmiş, bu bilgiler tablolarla desteklenmiştir. *Birgîvî Avâmilinde* verilen örnekler, tek bir tablo ile görsel hâle getirilmiş, bununla, *irab* bahsinin toplu olarak bir tablo üzerinde mütâlaa edilmesi amaçlanmıştır. *Îrâb* konusunun çok önemli oluşu ve onun temel bilgilerinin detaylı olarak fehm edilmesi zorunluluğu göz önüne alınarak, izahlar, konuya hiç âşina olmayan mübtedîlerin anlayabileceği tarzda yapılmaya çalışılmıştır. Bu çalışma, Arapların *sebbiti'l-Arşe sümme'nkuş* (önce temeli sağlam yap sonra nakışla) özdeyişinin mânâsına uygun olarak, çok derin ve detaylı ilmî bahisleri içerisinde barındıran ve Kur'ân-ı Kerîm'i, ehadîs-i Nebeviyyeyi anlamada başlıbaşına bir ihtisas sahası olan *irab* ilmi konusunda, ilim tâlibi mübtedîler için bir *alfâbe* olacaktır.

2. İRAB HARFLERİ VE İRAB HAREKELERİ

Arapça kelimelerin sonunda bulunan *irab harekeleri* veya *irab harfleri*, o kelimenin cümle içinde hangi görevi icrâ ettiğini belirtir. Kelimelerin özne veya nesne olup olmadıkları veya dilbilgisi yönünden başka bir görevde bulunup bulunmadıkları, hep bu *irab* elemanları sâyesinde anlaşılır. *İrab elemanları*, cümle içindeki bir kelimenin dört halden birinde bulunmasını gerektirir. Bunlar, *ref'*, *nasb*, *cer* ve *cez* halleridir. İsimlerde, *Ref*, *nasb* ve *cer* halleri, muzârî fiillerde ise *Ref*, *nasb* ve *cez* halleri mevcuttur. Örnek olarak, eğer bir isim cümlede, özne görevi görüyorsa, o kelimenin *ref* halinde olması gereklidir. Yâni o cümleyi muhataba söylerken, konuşmamızda özne olarak tasarladığımız ya da muhatabın özne olarak algılamasını istediğimiz kelimeyi *ref* halinde telaffuz etmemiz gerekecektir ve o kelimenin *ref halinde* (*merfû*) olduğunu, özne görevinde bulunduğunu, muhatabın anlamasını sağlayacak tek şey de kelimenin sonundaki *irab* elemanıdır.

2.1. İsim Çekimleri ve İsimlerde İrab Elemanları

İSİM ÇEKİM TABLOSU		
MÜKESSER CEM' (İkiden Fazla)	(Erkekler)	(Kadınlar)
SALİM CEM' (İkiden Fazla)	Cem' Müzekker (Erkekler)	Cem' Müennes (Kadınlar)
TESNİYE (İki)	Tesniye Müzekker (İki Erkek)	Tesniye Müennes (İki Kadın)
MÜFRED (Bir)	Müfred Müzekker (Bir Erkek)	Müfred Müennes (Bir Kadın)
	MÜZEKKER	MÜENNES

Tablo. 1

Arapçada isim çekim tablosu, müzekker (eril), müennes (dişil) sütunları ile müfred (tekil), tensiye (ikili) ve cem' (ikiden fazla olan çoğul) satırlarından oluşmuştur. İkiden fazla olan çoğul iki kısımdır. Birisi, kurallı olarak oluşturulan çoğullardır ki bunlara sâlim cem' denir. İkincisi kuralsız olarak gelen ve tekil kalıbının harf ve hareke olarak değişimi ile oluşan çoğullardır ki bunlara da mükesser cem' denir.

Yardım etmek fiilini örnek alarak oluşturulan ism-i fâil (yardım eden) tablosunda görüldüğü gibi, kırmızı kare içindeki hareke ve harfler, buldukları kelimelerin irab harfleri ve irab hareketleridir.

İsmi Fail	MÜKESSER CEM (Kırık Cemi) (İkiden Fazla)	وَنَصْرَةٌ	
		وَنَصْرٌ	
		نَصَارٌ	وَنَوَاصِرٌ
	SALİM CEM (İkiden Fazla)	نَاصِرُونَ	نَاصِرَاتٌ
	TESNİYE (iki)	نَاصِرَانِ	نَاصِرَتَانِ
	MÜFRED (Bir)	نَاصِرٌ	نَاصِرَةٌ
	MÜZEKKER	MÜENNES	

Tablo. 2

Tablo. 2 de gösterilen irab harf ve hareketleri, isimlerin ref halini belirtir. Yâni bu irab elemanlarını taşıyan isimler, merfû olarak isimlendirilir. Tablo. 3 de görülen harf ve hareketler, o isimlerin ref halinde (merfû) olduklarını göstermektedir.

İSİM ÇEKİM TABLOSU (Ref Hâli)		
MÜKESSER CEM' (İkiden Fazla)	و	و
SALİM CEM' (İkiden Fazla)	و	و
TESNİYE (İki)	ا	ا
MÜFRED (Bir)	و	و
	MÜZEKKER	MÜENNES

Tablo. 3

İsimlerin bulunabilecekleri üç halden birisi *ref* halidir. *Ref* hali, Tablo. 2 de kırmızı kare içine alınan harf veya hareketler ile oluşturulur. İsmi diğer bir hali olan *nasb hâli* ise, bu harf ve hareketlerin, tablo. 4 deki tablodaki değişimlere uğraması ile elde edilir. İsmi üçüncü hali olan *cer hâli* de tablo. 5 deki harf ve hareketler ile elde edilir.

İSİM ÇEKİM TABLOSU (Nasb Hâli)		
MÜKESSER CEM' (İkiden Fazla)	— /	— /
SALİM CEM' (İkiden Fazla)	س	— /
TESNİYE (İki)	س	س
MÜFRED (Bir)	— /	— /
	MÜZEKKER	MÜENNES

Tablo. 4

İSİM ÇEKİM TABLOSU (Cer Hâli)		
MÜKESSER CEM' (İkiden Fazla)	— /	— /
SALİM CEM' (İkiden Fazla)	س	— /
TESNİYE (İki)	س	س
MÜFRED (Bir)	— /	— /
	MÜZEKKER	MÜENNES

Tablo. 5

İsmiñ bütüñ hallerini oluşturan irab elemanları, toplu olarak tablo. 6 da gösterilmiştir.

<p>Nasb / Ref cer</p>	<p>Nasb / Ref cer</p>
<p>cer ی ی و Nasb Ref</p>	<p>cer / Nasb Ref</p>
<p>cer ی ی ا Nasb Ref</p>	<p>cer ی ی ا Nasb Ref</p>
<p>Nasb / Ref cer</p>	<p>Nasb / Ref cer</p>

Tablo. 6

2.2. Muzârî Fiil çekimleri Ve Muzârî Fiillerde İrab Elemanları

Muzârî fiillerin çekimine başlamadan önce, şahıs zamirlerinin tablo üzerinde gösterilmesi, konuyu izahı açısından önemlidir. Muzârî fiiller, bu tablodaki şahısları özne olarak kabul ederler.

2.2.1. Genel Olarak Şahıs Zamirleri

Arapçada 14 şahıs zamiri bulunmaktadır. Şahıs zamirleri tablosu, aynı zamanda fiil çekim tablosudur. Tablo. 7 deki gibi, *tekil, ikili ve ikiden fazla çoğullar* için birer satır, 3. *Şahıs erili dişil*, 2. *Şahıs erili dişil ve konuşanın kendisi* sütunları olmak üzere 5 sütun yer almaktadır. *Konuşanın kendisi* sütununda, ikili ve ikiden çok olanlar için tek bir şahıs zamiri kullanıldığından iki satır yer almıştır. Böylece toplam 14 şahıs zamirinin bulunduğu tablo teşekkül etmiştir. Arapça dilbilgisinde, 3. şahıslara *gâib*, 2. Şahıslara *muhatap*, konuşanın kendisine de *mütekellim* denir. Konuşanın kendisi tek bir kişi olursa ona *nefs-i mütekellim vahde* denilir. Konuşanların kendileri birden fazla kişi olursa ona da *nefs-i mütekellim mealgayr* adı verilir. Muhatap kendisi ile konuşulan kişidir. *Gâib* ise, *mütekellim* ile *muhatapın* konuşması esnasında, orada bulunmayan, orada hazır olmayan yâni kendisi hakkında konuşulan *gâib* kişidir. *Muhatap* ve *gâiblerin erili ve dişili* vardır. Bunların her bir bölümü de *yâ tekil, yâ ikili yâ da ikiden fazla* olan varlıklardır. Konuşanın kendisi için *eril ve dişil* ayrımı yoktur. Ayrıca konuşanın kendisi ayrı bir *ikili* çekime de sahip değildir. Tablo. 8 de, şahıs zamirleri Arapça olarak verilmiştir.

ŞAHIS ZAMİRLERİ VE FİİL ÇEKİM TABLOSU					
CEM' (İkiden Fazla)	Cem' Müzekker Gaib (O Erkekler)	Cem Müennes Gaibe (O Kadınlar)	Cem' Müzekker Muhatap (Siz Erkekler)	Cem' Müennes Muhataba (Siz Kadınlar)	Nefs-i Mütekellim Mealgayr (Biz)
TESNİYE (İki)	Tesniye Müzekker Gaib (O İki Erkek)	Tesniye Müennes Gaibe (O İki Kadın)	Tesniye Müzekker Muhatap (Siz İki Erkek)	Tesniye Müennes Muhataba (Siz İki Kadın)	
MÜFRED (Bir)	Müfred Müzekker Gaib (O Bir Erkek)	Müfred Müennes Gaibe (O Bir Kadın)	Müfred Müzekker Muhatap (Sen Bir Erkek)	Müfred Müennes Muhataba (Sen Bir Kadın)	Nefs-i Mütekellim Vahdeh (Ben)
	MÜZEKKER	MÜENNES	MÜZEKKER	MÜENNES	
	GAİB		MUHATAB		NEFS-İ MÜTEKELLİM

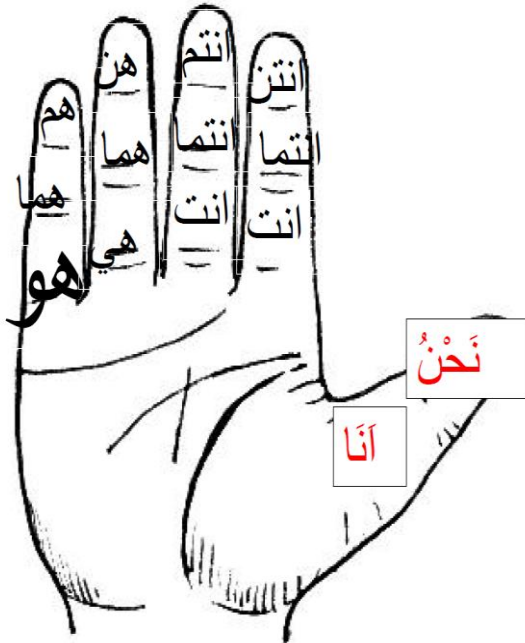
Tablo. 7

Cem'	هُم	هُنَّ	أَنْتُمْ	أَنْتُنَّ	نَحْنُ
Tesniye	هُمَا	هُمَا	أَنْتُمَا	أَنْتُمَا	
Müfred	هُوَ	هِيَ	أَنْتَ	أَنْتِ	أَنَا
	Müzekker Gaib	Müennes Gaib	Müzekker Muhatab	Müennes Muhatab	Nefs-i Mütekellim

Tablo. 8

Şahıs zamirlerinin ve onların üzerinde çekimi yapılan fiil kalıplarının, zihinde kalıcılığını sağlamak amacı ile, sağ elin parmak boğumlarının kullanılması, medresede Arapça eğitiminin temel taşlarından birini oluşturur. Parmak boğumlarının sayısı ile Arapçadaki şahıs zamirlerinin sayısının aynı olması, bu tablonun oluşturulmasına imkân tanımıştır. Tablo. 9

Tablo. 9

2.2.2. Muzârî Fiillerde Şahıs Zamirleri

Muzârî fiil tablosundaki çekimlerde bulunan şahıs zamirleri iki gruba ayrılır. Birincisi, lâfızda görünen zamirlerdir. Onlar *irab nûnlarından* önce gelen *vâv*, *elif* ve *yâ* harfleridir. Mebni olan iki muzârî kalıbında ise, kelimenin sonundaki *nûn* harfleri, şahıs zamiridir. Kalan kalıplarda, şahıs zamirleri açıktan görünmeyip muzârî fiiller içinde gizli kalmışlardır. Tablo. 10

Muzari Fiil Çekimlerinde Şahıs Zamirleri

يَنْصُرُونَ	يَنْصُرْنَ	تَنْصُرُونَ	تَنْصُرْنَ	
يَنْصُرَانِ	تَنْصُرَانِ	تَنْصُرَانِ	تَنْصُرَانِ	نَنْصُرُ
يَنْصُرُ	تَنْصُرُ	تَنْصُرُ	تَنْصُرِينَ	أَنْصُرُ
و	ن	و	ن	نَحْنُ gizli
ا	ا	ا	ا	
هُوَ gizli	هِيَ gizli	أَنْتَ gizli	ي	أَنَا gizli
و	ن	و	ن	نحن
ا	ا	ا	ا	
هو	هي	انت	ي	انا

Tablo. 10

2.2.3. Muzârî Fiil Çekimlerinde *İrab Harfleri* ve *ref hâli*

Tablo. 11 de, kırmızı kare içerisine alınan *nûn* harfleri ve *zammeler*, buldukları kelimelerin *irab elemanlarıdır* ve o kalıbın *ref hâlini* gösterirler. Lacivert karelerdeki iki *muzârî* kalıbı ise *mebnîdir* yani *iraba* konu olmazlar. Tablo. 11 deki yedi kalıp, *nûn* harfinin varlığı ile *ref* halinde bulunur. Tablo. 12

يَنْصُرُونَ هَمْزٌ	يَنْصُرُونَ هَمْزٌ Mebnî	تَنْصُرُونَ أَنْتُمْ	تَنْصُرُونَ أَنْتُمْ Mebnî	
يَنْصُرَانِ هَمْزَانِ	تَنْصُرَانِ هَمْزَانِ	تَنْصُرَانِ أَنْتُمَا	تَنْصُرَانِ أَنْتُمَا	تَنْصُرُ نَحْنُ
يَنْصُرُ هُوَ	تَنْصُرُ هُوَ	تَنْصُرُ أَنْتَ	تَنْصُرِينَ أَنْتِ	أَنْصُرُ أَنَا

ن	mebnî	ن	mebnî	و
ن	ن	ن	ن	
و	و	و	ن	و

Tablo. 11

Ref hâli ن harflerinin varlığı ile oluşan muzârî

يفعلون		تفعلون		
يفعلان	تفعلان	تفعلان	تفعلان	
			تفعلين	

Tablo. 12

2.2.4. Muzârî Fiil Çekimlerinin Nasb Hâli

Nasb hâline örnek olarak *len* harfi ile yapılanı verebiliriz. *Len* harfi *fiil-i muzârîyi* nasb eder ve o eylemin gelecekte asla vukû bulmayacağı anlamını kazandırır. Tablo. 13 de *müfred müzekker gâib sığasında* gelen *len yensura* ibâresi, *o asla yardım etmeyecek* anlamını taşır. *Nasb* hâlinde, kelime sonlarındaki *irab nûnlarının* hazf olduğu, kelime sonlarındaki *zamme harekelerinin fethaya dönüştüğü* ve *mebni* olan iki *muzârî* kalıbında herhangi bir değişikliğin oluşmadığı gözlemlenmektedir.

Muzârî Fiilin Nasb Edilmesi (*Tekid-i nefy-i istikbal çekimleri*)

Fiili Muzari Tekidi Nefyi Istikbal Binayı Malum	Cem	لَنْ يَنْصُرُوا	لَنْ يَنْصُرْنَ	لَنْ تَنْصُرُوا	لَنْ تَنْصُرْنَ	
	Tesniye	لَنْ يَنْصُرَا	لَنْ تَنْصُرَا	لَنْ تَنْصُرَا	لَنْ تَنْصُرَا	لَنْ نَنْصُرَ
	Müfred	لَنْ يَنْصُرَ	لَنْ تَنْصُرَ	لَنْ تَنْصُرَ	لَنْ تَنْصُرِ	لَنْ أَنْصُرَ
		Müzekker Gaib	Müennes Gaibe	Müzekker Muhatab	Müennes Muhataba	Nefs-i Mütakellim

Nûnunı Hazfî	Mebnî	Nûnunı Hazfî	Mebnî	—
Nûnunı Hazfî	Nûnunı Hazfî	Nûnunı Hazfî	Nûnunı Hazfî	—
—	—	—	Nûnunı Hazfî	—

Tablo. 13

2.2.5. Muzârî Fiil Çekimlerinin Cezm Hâli

Cezm hâline örnek olarak *lem* harfi ile yapılanı verebiliriz. *Lem* harfi *fiil-i muzârîyi* cezm eder ve o eylemin geçmişte yapılmadığı anlamını kazandırır. Tablo. 14 de *müfred müzekker gâib* sığasında gelen *lem yensur* ibâresi, *o geçmiş zamanda yardım etmedi* anlamını taşır. Cezm hâlinde, kelime sonlarındaki *irab nûnlarının* hazf olduğu, kelime sonlarındaki *zamme harekelerinin* cezme dönüştüğü ve *mebni* olan iki *muzârî* kalıbında herhangi bir değişikliğin oluşmadığı gözlemlenmektedir.

Fiil-i Muzârînin Cezm Hâli

(*Cehd-i Mutlak çekimleri*)

Fi'il Muzari Cehdi Mutlak Binayı Malum	Cem	لَمْ يَنْصُرُوا	لَمْ يَنْصُرْنَ	لَمْ تَنْصُرُوا	لَمْ تَنْصُرْنَ	لَمْ نَنْصُرْ
	Tesniye	لَمْ يَنْصُرَا	لَمْ تَنْصُرَا	لَمْ تَنْصُرَا	لَمْ تَنْصُرَا	
	Müfred	لَمْ يَنْصُرْ	لَمْ تَنْصُرْ	لَمْ تَنْصُرْ	لَمْ تَنْصُرِي	لَمْ أَنْصُرْ
		Müzekker Gaib	Müennes Gaibe	Müzekker Muhatab	Müennes Muhataba	Nefs-i Mütellim

Nûnuḡ Hazfî	Mebnî	Nûnuḡ Hazfî	Mebnî	○
Nûnuḡ Hazfî	Nûnuḡ Hazfî	Nûnuḡ Hazfî	Nûnuḡ Hazfî	—
○	○	○	Nûnuḡ Hazfî	○

Tablo. 14

2.2.6. İsimler ve Muzârî Fiillerin Çekimlerinin Toplu olarak İrab Elemanları

REF

و ا ن

NASB

ا ی

CER

ا ی

CEZM

HAREKENİN HAZFİ

ا HAZFİ
ا ی HAZFİ

3. BİRGİVÎ'NİN AVÂMİLİ'NDE İRÂB BAHSİ

İrab bahsi, üç temel grubda ele alınır.

I-Harekeler ile irab

II-Harfler ile irab

III-Hazf ile irab

Bütün grublarda irabı oluşturan elemanların toplamı on tanedir.

Harekeler ile oluşan irabın elemanları,

1-Zamme

2-Fetha

3-Kesra

Harfler ile oluşan irabın elemanları,

4-Vav

5-Yâ

6-Elif

7-Nûn

Hazf ile oluşan irabın elemanları,

8- Harekenin Hazfi

9- İllet harfi olan son harfin Hazfi

10-Nûn Harfinin Hazfi dir.

Sadece harf ile yâ da sadece hareke ile oluşan irablar isimlerde meydana gelir. Hareke ve harekenin hazfi, harf ve harfin hazfi ile oluşan irablar da fiillere aittir.

I- Harekeler ile irab

1- Tam irab

Zamme ile ref, fetha ile nasb, kesra ile cer olur. Bu, munsarif tekil ve munsarif mükesser cemde olur.

2-Nakıs irab, bu da iki kısımdır.

a-Zamme ile ref, fetha ile nasb ve cer olur. Bunlar gayri munsarif olan isimlerdir.

b-Zamme ile ref, kesra ile nasb ve cer olur. Bunlar da sahih müennes cemilerdir.

II- Harf ile irab:

1-Tam İrab

Vâv ile ref, elif ie nasb, yâ ile cer olur. Bunlar 6 kelimedir. Ancak bu kelimeler, mütekellim yâsına muzaf olmamalı, müfred olmalı, mükebbber olmalı yani ismi tasgir olmamalıdır.

2-Nâkıs İrab

a-Vav ile ref olur, yâ ile nasb ve cer olur, bunlar cemi sahih müzekkerler, ısrûne ve kardeşleridir.

b-Elif ile ref yâ ile nasb ve cer olur, bunlar tesniye ve isnânidir.

III- Hazf ile irab

1-Tam irab

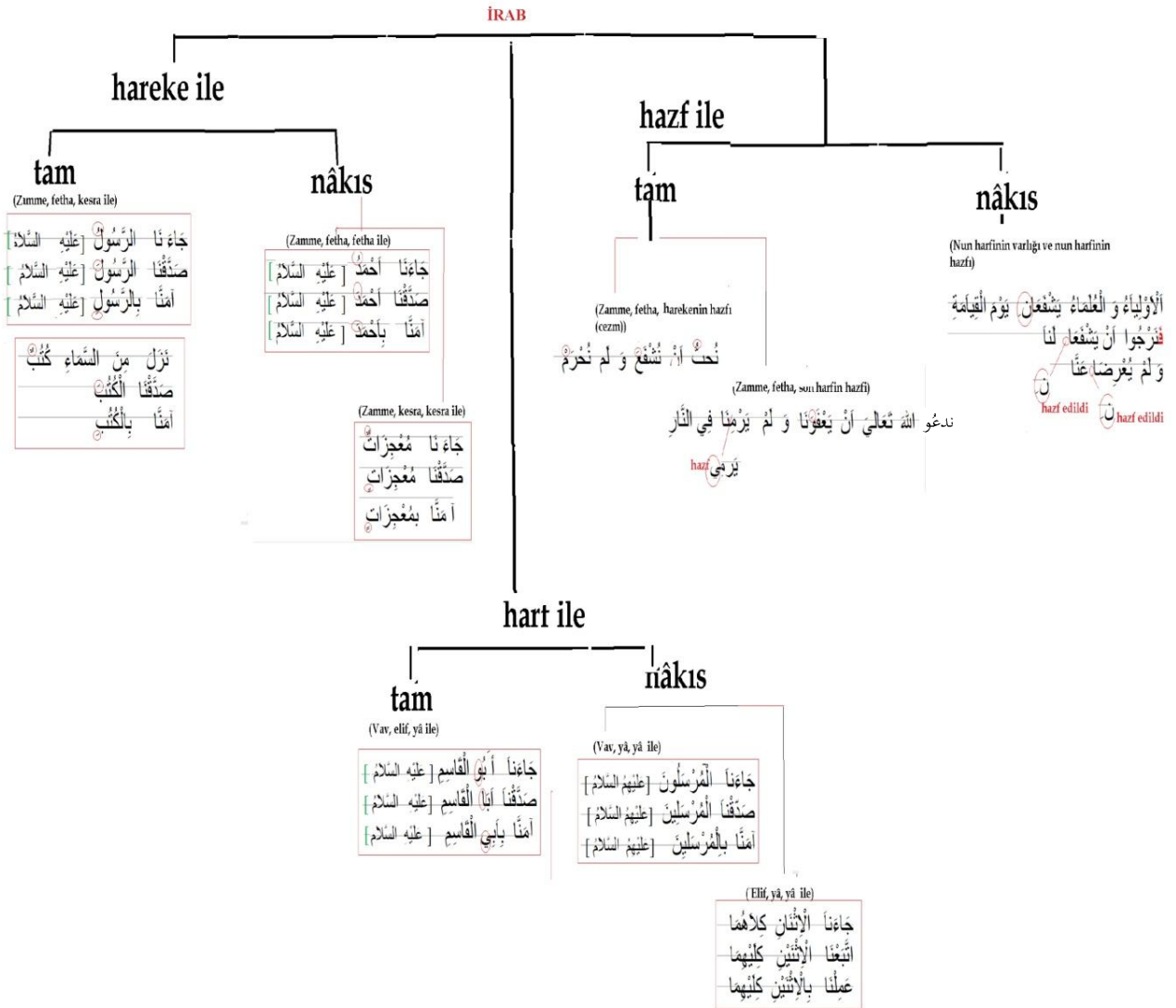
a-Son harfin harekesinin hazfı ile oluşan irab: Bu nâkıs olmaz ancak tam olur. Zamme ile ref, fetha ile nasb, ve son harfin harekesinin hazfı ile cezm olur. Bunlar muzari fiillerdir. Ancak bu fiillerin bazı özellikleri olmalıdır. Bu özellikler, son harflerin sahih harf olması, illetli harf (*elif, vâv, yâ*) olmaması, fiillerin sonlarına zamir bitişmemiş olmasıdır. Bu durumda son harfin harekesi hazf olur, son harfin kendisi hazf olmaz, harekenin hazfı demek son harfin cezimli hale gelmesi demektir.

b-Son harfin kendisinin hazfı ile oluşan irab: Bu zamme ile ref, fetha ile nasb, son harf olan illet harfinin hazfı ile cezm olur. Bunlar da muzari fiillerdir. Öyle ki son harfleri illet harfleridir. Ve sonlarına zamir bitişmemiştir.

2- Nâkıs irab

Sonuna *nûnsuz* bir zamir bitişen fiil-i muzaridir. Bu fiiller *nun* ile ref olur. Nasb ve cezm olması da *nûn*un hazfı ile olur. Tesniye *nûnu* bir muzari fiilin manevi amille ref olduğu zaman vardır. O fiil nasb olunca bu *nûn* düşer, hazf olur. Fiil cezm olursa o *nûn* yine düşer.

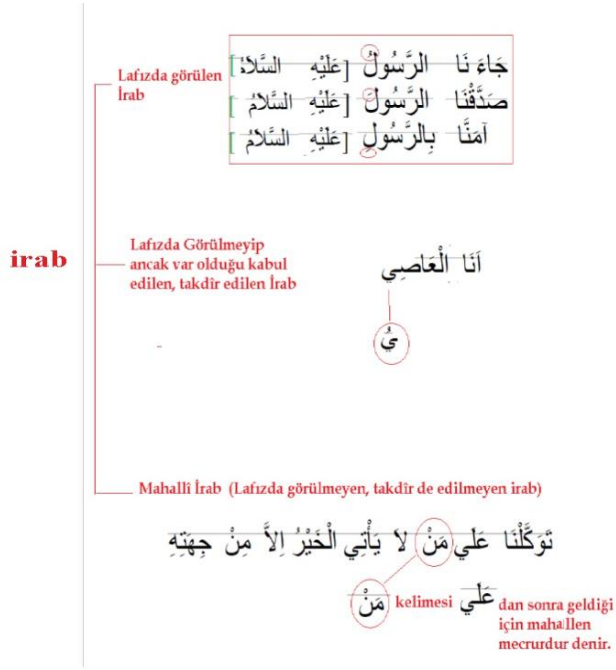

Tablo. 15

Bir başka yönden îrab konusu şu şekilde ele alınabilir:

İrab, geçmiş misallerde olduğu gibi lafızda zâhir olursa *lafzî irab* olarak isimlendirilir. Eğer lafızda zâhir olmayıp da lafzın sonunda takdîr edilmişse *takdîrî irab* olarak isimlenir. Eğer ne *lafzî* ne de *takdîrî* değilse *mahallî irab* olarak isimlenir.

Tablo. 16

4. SONUÇ

Avâmil-i Birgivî’de îrab konusu, gayet anlaşılabilir bir sistem içerisinde, basit örneklerle işlenmiş nahiv ilminin en karışık ve zor bahislerinden birisi olan irab bahsi, öz bir şekilde, yeni başlayanlar için genel hatları ile ortaya konulmuştur. Arapça cümlelerin en dakik mânâlarının anlaşılabilmesi, irab ilmindeki vukûfa müsteniddir. İrab, gayet derin ve ihtisas gerektiren bir nahiv konusudur. Bu ilmi öğrenmenin en kolay yolu ise, îrab meselelerini genel hatları ile biribiri ile bağlantılı bir şekilde sınıflandırmak, basit örneklerle öğrencinin zihnini, konuya yaklaştırmaktır. Avâmil-i Birgivî’de bu metod uygulanmış, detaylı izahlar, *İzhâru’l-Esrâr* kitabında aynı sınıflandırma içerisinde verilmiştir. *Birgivî*, on adet îrab elemanını zikrettikten sonra, bu elemanların isim ve fiillerde oluşturdukları kombinezonları ele almıştır. İleri seviye Arapça dilbilgisi kitaplarındaki irab bahislerini anlayabilmek için basit örneklerle açıklanmış böyle temel bir sınıflandırmanın gayet ilmî ve öğretici olduğu, Avâmil’in, yüzyıllar boyu, medârisde, nahiv ilmine giriş kitabı olarak okutulması, şehâdet etmektedir. Çalışmamızda, irab konularının sadeleştirilerek şemalarla ele alınması, Avâmil kitabından istifâde etmeyi daha da kolaylaştıracak, ilim tâliplerini, irâb bahrının derinliklerine dalabilme cehdine teşvik edecektir.

KAYNAKÇA

- Birgivî, *İzhâru’l-Esrâr*, Beyrût: Dâru’l-Minhâc, 2009.
Molla Câmi, *Fevâidü’z-Ziyâiyye*, Karaçi: Mektebetü’l-Büşrâ, 2011.
Necâti, Ömer, *İzhâru’l-Esrâr Şerhi*, Trabzon: 2000.
Şürûhu’l-Avâmil, Beyrût: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1971.
Trabzonî, El-Hâc Muhammed Emîn, *Avâmil-i Atîk Tercümesi El Yazması Metin*, Metinkale Medresesi, El-Hâc Muhammed Emîn Trabzonî Özel Kütüphanesi.